

ORKESTRA VE ORKESTRA ŞEFLİĞİ’NİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ömer YÖNDEM*

ÖZET

Bu makalede orkestra, orkestra şefliği ve günümüze kadar geçirdikleri tarihsel süreç ele alınmaktadır. Besteleme tekniklerinin gelişmesi ve teknolojik yenilikler, orkestranın gelişimini gerekli kılmıştır. Orkestra şefliğinin oluşumu ve evrimi, orkestraların zaman içindeki gelişimiyle paralellik göstermektedir. Bu paralellik günümüzde orkestra şefliğinin özel bir sanat dalı olmasını sağlamıştır. Orkestra şefliği sanat dalı, pek çok teknik ve artistik nitelik gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orkestra, Orkestra şefliği

HISTORICAL DEVELOPMENT OF ORCHESTRA AND ORCHESTRAL CONDUCTING

ABSTRACT

This article stays on the problematic of an orchestra as so as this of the conducting and the historical processes which they pass through our days. Development of the compositional technics and technological renovation have been required developing of the orchestra. Formation and evolution of conducting shows parallelities with the development of an orchestra during the time. This parallelity provides conducting as one of the special fine art disciplines. Conducting discipline also requires many technical and artistic features.

Keywords: Orchestra, Orchestral conducting

---

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, Edirne

GİRİŞ

Çoksesli ya da teksesli müzik icra eden ve birbirinde farklı çeşitli çalgılardan oluşan geniş seslendirme topluluğuna *orkestra* adı verilmektedir. Senfonik orkestralar, yapıları bakımından pek çok müzisyenin katılımıyla oluşan büyük seslendirme topluluklarıdır. Rönesans'tan günümüze kadar gelişen, teknoloji, sanat ve estetik anlayışı, besteleme teknikleri, çeşitli ekoller, toplumsal olaylar ve insanda var olan duygu dünyasının gereksinimleri, orkestranın ortaya çıkmasına ve yapı bakımından gelişmesine, büyümesine neden olmuştur. Zaman içinde birçok faktörün de etkisiyle sanatsal ihtiyaçları karşılayabilmek için genişleyen ve gelişen kompozisyon anlayışıyla üretilen eserleri en iyi şekilde seslendirebilmek, yetkin bir müzik direktörünün gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Orkestra şefi denilen bu müzik adamı, kusursuz müzik yeteneği, iletişimciliği, liderliği, eğitimciliği, müzikal önderliği ve derin bilgi birikimi ile orkestrayı yönetmektedir.

ORKESTRA

17. yy. başlarında doğan opera sanatı, şarkıcıların aryaalarına eşlik etmek için kurulan küçük kadrolu çalgı topluluklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Amacı operaya eşlik etmek olan bu küçük çalgı gruplarına, buldukları yerin adı verilerek orkestra denmeye başlanmıştır. Bu yüzyılda Fransa kralı 14. Louis'nin hizmetine giren Lully, sarayda kurduğu orkestra ile bir model oluşturmuş, bu orkestra, şarkıcılara ve dansçılara eşlik etmenin yanında, aynı zamanda bağımsız çalgı müziği de icra eden bir topluluk olmuştur. Lully orkestrasında, yaylılarla birlikte, 2 flüt, 2 obua, 1 fagot, 1 klavsen, 2 trompet ve timpani kullanmıştır. Lully, gereksiz süslemeleri kabul etmeyerek, bireyselliğin karşısında, toplu çalma disiplini yerleştirmiştir.

“Orkestra, Antik Yunan’da koro, dansçılar ve şarkıcıların bulunduğu sahnenin önünde bulunan alana denirdi. Ortaçağ ile birlikte bu isim, sahnenin kendisine denilmeye başlandı” Randel (1969).

“Gerçek anlamıyla orkestra, 400 yıllık bir geçmişe sahiptir. İlk orkestralar opera sanatında kullanılmış, onun ilk örneği ise İtalyan besteci Monteverdi'nin 1607 yılında

sahnelenen “Orfeo” operasında kullanılmıştır. Bu orkestrada yer alan 36 çalgının 20 si yaylıydı; ötekiler, 2 klavye, 2 lavta, 4 trombon, 2 org, 1 arp, 1 regal, 2 kornet, 1 flageolet, 1 boru şeklinde dağılıyordu. 17. yy. orkestralarının en tanınmış, Fransa kralı 14. Louis’in kurduğu “*Les vingt-quatre violons du Roy*” dur. Yaylı çalgılardan oluşan bu saray orkestrasında kimi zaman üflemeli çalgılar da kullanılıyordu” Say (2002).

Rameau tarafından geliştirilen ve klasik senfoni orkestrasına doğru yaklaşan Lully orkestrasında, kilisenin kabul etmesiyle, trombon ve kornet sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. 18.yy.da çalgıların ve besteleme anlayışının gelişmesi ile dönemin bestecileri Bach ve Haendel orkestraya yeni çalgılar eklemişlerdir. Zaman içinde yaylılar dörtlüsüne nefesliler dörtlüsünün de katılmasıyla, orkestranın evriminde çok önemli bir yeri olan “Mannheim Okulu”na ulaşılmıştır. 1742’de Johann Stamitz tarafından Almanya’nın Mannheim eyaletinde, dönemin valisinin desteği ile bir araya gelen ünlü müzisyenlerin oluşturduğu bu topluluk, klasik dönem orkestrasına son şeklini vermiştir. Nüans, refleksler ve homojenite açısından çok iyi yetişmiş ve icra yeteneği çok güçlü olan bu orkestra ile Stamitz, kendisinden sonra gelen bestecilere geniş ufuklar açmıştır.

Klasik dönem orkestrası, Stamitz’ten etkilenen Haydn, Mozart ve Beethoven’in eserleriyle, nefesli, vurmali ve yaylılardan oluşan geniş bir kadroya ulaşmıştır. 19. yy.’a geldiğinde, orkestranın evrimi, 1828’de Paris’te kurulan “Konservatuvar Konserleri Derneği Orkestrası” ile yeni bir boyut kazanmıştır. Sanayi devriminin etkisiyle, çalgı yapımındaki ilerlemeler, tahta ve bakır nefesli çalgıların yapısındaki yeni arayışlar ve askeri müziğin kazandırdığı yeni vurmali çalgılar, orkestranın yapısını oldukça geliştirmiştir. Nefesli ve vurmali olmalarıdaki bu artış, yaylıların sayısının da artmasına neden olmuştur. Bu dönemde Berlioz, çalgı mucitlerinin arayışlarına destek olmuş, çalgı tınları ve dengeleriyle birlikte, akustik ve mekansal özelliklere de önem vermiştir. Romantik dönemin yaşandığı 19.yy.’da yetişen birçok besteci, gelişen besteleme ve orkestrasyon anlayışlarıyla dikkat çekmektedir. Bu bestecilerin en önemlilerinden birisi olan Wagner, bestelediği operalarda yeni nefesli çalgılar kullanmıştır. Sakshorn adıyla bilinen ve bakır alaşımli olan bu çalgılar, sanayileşmenin doğal ürünleridir. 20.yy. başlarında, Mahler, R.Strauss, Bruckner, Stravinsky, Orff, Bartok, Schostakovich gibi besteciler eserleriyle, orkestrayı günümüzdeki konumuna getirmişlerdir.

Günümüzde senfonik bir orkestranın kadro genişliği, nefesli çalgıların sayılarına göre, ikili ve üçlü orkestra şeklinde bilinmektedir. Senfonik orkestranın kuruluşu aşağıdaki gibidir:

SENFONİK ORKESTRA

Yaylı Çalgılar Grubu	Nefesli Çalgılar Grubu (Tahta Nefesli Bakır Nefesli)	Tuşlu Çalgılar Grubu	Vurmalı Çalgılar Grubu
I. Keman	Flüt, obua, klarinet, korangle, fagot	Piyano, org, çelesta, glockenspiel	
II. Keman	Trompet, korno, trombon, tuba		
Viyola			
Viyolonsel			
Kontrabas			

ORKESTRA ŞEFİ

Yukarıda kısaca gelişimine değinilen ve yaylı, tahta-bakır nefesli ile vurmalı çalgı gruplarından oluşan orkestranın, kusursuz performansa ulaşabilmesi için, müzikal açıdan yeterli bir yönetici gerekmektedir. Orkestrada eşgüdümü sağlayan ve çalıcıları müzikal anlatım bakımından yönlendirerek yöneten, eserin doğru performansı için onları çalıştırarak adeta öğretmenlik yapan bu müzik adamına orkestra şefi denilmektedir. Orkestra şefi, günümüzde bilinen şekliyle, orkestra ile birlikte ortaya çıkmamış, zaman içinde gelişen besteleme anlayışının gerektirdiği geniş kadrolu orkestraların belirmeye başlamasıyla şimdiki

halini almıştır. Orkestranın sanatsal sorumluluğunu yürüten orkestra şefi, vuruşlarıyla tempoları belirleyerek, çalıcıların giriş yerlerini işaret ettiği gibi müzikal dinamiklerin uygulanmasını, seslendirme hatalarının çözülmesini, tını dengelerini dikkate alarak yorumun açık, anlaşılır bir bütün içinde gerçekleşmesini sağlamaktadır.

“Müziyen, bilgin, yönetici, iletişimci, eğitmen, diplomat, disipliner, planlamacı, bütçe uzmanı, menajer, rehber, lider, hayalperest v.b. gibi özellikler, ideal bir şefte bulunması gereken niteliklerdir” Demaree, Moses (1995).

Demaree ve Moses'in yukarıda sıraladığı orkestra şefinde bulunması gereken özellikler, genel anlamda bir liderin özellikleri ile örtüşmektedir. Bununla birlikte tüm bu özelliklerin temelinde müzisyen ve müzik bilgini olmak yatmaktadır. Teknik anlamda tam bir yeterliliğe sahip olması gereken orkestra şefi, bunun yanında diğer özellikleri de taşımalıdır görüşü, yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı gibi, ideal bir şefi işaret etmektedir.

İlk bakışta görülen, orkestra şefinin partitür doğrultusunda orkestraya verdiği ritm ve tempo belirleyici el-kol hareketleridir. Orkestra şefliği bütünüyle ele alınıp incelendiğinde görülecektir ki, tek başına bu faaliyet, bu işin başlangıcını ve temelini teşkil etmektedir. Orkestraya çaldıracağı eserin mükemmel bir performansla dönüşebilmesi için orkestra şefinin teknik olarak tam bir yeterliliğe sahip olması gerekmektedir. Orkestra şefinde bulunması gereken bu teknik özelliklerin başında, partitür okuyabilme ve çalabilme, mükemmel işitme yeteneği, çok iyi orkestrasyon, form, biçim, kompozisyon, stil bilgisi ve geniş bir müzik ve genel kültür alt yapısı ile eksiksiz müzik tarihi bilgisine sahip olması gelmektedir. Bunların yanı sıra kusursuz bir ritm ve tempo anlayışı ve bunları anlaşılır bir biçimde orkestraya aktarabilmek, çalgılara eser içerisindeki girişlerini verebilmek, ilk bakışta olması gerekli teknik yeterliliklerin bir kısmıdır.

Orkestranın insanlardan kurulu bir çalışma topluluğu olduğu düşünüldüğünde, bu topluluğa önderlik yapan orkestra şefinin aynı zamanda bir lider konumunda bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Görevi sanat icra etmek olan bir liderin, sanatsal özelliklerinin yanında, başka özelliklerinin de olması gerekmektedir. Eğitimci-öğretmen, bilgin, iletişimci, diplomat, disiplinli, hoşgörülü, bütçe uzmanı, dikkatli ve iyi bir dinleyici olması orkestra şefinde bulunması beklenen diğer özelliklerin bazılarıdır.

“Günümüzde bilinen şekliyle orkestra şefliği kavramı, tarihsel açıdan orkestra ile birlikte ortaya çıkmamış, çok daha sonra belirmiştir. Ortaçağdan 17.yy. a kadar gerçek anlamda orkestra şefi yoktur. Başlıca görevi birliği sağlamak olan şef, el veya kol hareketleriyle topluluğun genel temposunu korumaya çalışırdı. Aynı zamanda besteci de olan bu dönemin şefleri, bu işi ellerindeki kağıt rulolar yardımıyla yaparlardı” Khan (1980).

Orkestranın ortaya çıktığı 17.yy. başlarından Barok döneme kadar, orkestranın birliği, sürekli bas ya da çembalo çalıcısının verdiği tempolarla sağlanmaktadır. Bu yüzyıl başında orkestra içinden yönetilen topluluk, operalara eşlik etmektedir. Orkestranın opera dışında salt müzik yapmasıyla birlikte, bir süre daha çembalistlerin yönetimi devam etmiştir. Bir çok kaynakta ilk orkestra şeflerinden biri olarak kabul edilen Jean Baptiste Lully, Fransa kralı 14.Loıs'nin saray bestecisidir. 17. yy.'ın bu ünlü müzik adamı sarayda kurduğu orkestrayı elinde tuttuğu büyük bir asa yardımıyla idare etmiştir. Yukarıda kadrosu verilen bu orkestra aynı zamanda çeşitli operalara ve bizzat 14.Loıs'nin de rol aldığı balelere eşlik etmiştir. 18. yy.da aydınlanmanın da etkisiyle dindışı müzik formlarında artış gözlenmektedir. Bunun doğal sonucu olarak orkestralar çoğalmaya ve yapılan bestelere paralel olarak kadrolarına yeni çalgılar eklenmeye başlamıştır. 18. yy'a gelindiğinde “Mannheim Okulu”nun kurucusu Johann Stamitz, orkestrasını yönetirken sadece el kol hareketlerinden faydalanmış, bununla birlikte orkestra şefliği, senfonik orkestralar için yazılan eserlerin giderek daha geniş kadrolar gerektirmesi sebebiyle, 19.yy.dan itibaren gerçek kimliğine kavuşmuştur. Bu dönemde, Hans von Bülow, Wagner, Carl Maria von Weber, Louis Spohr, Mendelssohn ve Berlioz gibi besteciler, orkestra şefliğinin başlı başına bir uzmanlık alanı olduğunu kanıtlamışlardır.

SONUÇ

Günümüzde kadroları seslendirilen esere göre 120 kişiyi bulan orkestraların yönetilmesi, üstün performanslar elde edilmesi özellikle 19. ve 20.yy. senfonik edebiyatının komplike ve geniş ölçekli eserlerinin seslendirilebilmesi, orkestra şefliğinin önemini ve gerekliliğini göstermektedir. Orkestra şefliğinin profesyonel anlamda ortaya çıkması ve gelişimi, orkestranın zaman içindeki gelişimi ve evrimi ile beraber gerçekleşmiştir.

Müzik tarihi içerisinde incelenen müzik ekolleri ve dönemleri, genel sanat dönemleriyle birlikte incelendiğinde, sanatsal, felsefik ve estetiksel gelişmelerden etkilenmektedir. Sosyolojik, siyasi ve ekonomik gelişmelerin müzik sanatını görece yönlendirdiği de bilinmektedir. Bu olgularla birlikte ele alındığında çoksesli sanat müziği icrasında önemli bir yere sahip olan orkestra kavramı, karşılıklı etkileşimlerle ve yeni ekollerle birlikte gelişmiştir.

KAYNAKÇA

DEMAREE, Rudolph-MOSES,Don, (1995), *The Complete Conductor*, New Jersey: Prentice Hall,.

HUNSBERGER, Deer, (1992), *The Art of Conducting*, New York: McGraw Hill,.

KHAN, Emil, (1980), *Elementi Dirijirovaniya*, Leningrad: Muzika Pub.,.

MUNCH, Charles, (1990), *Ben Bir Orkestra Şefiyim*, Çev.Üner Birkan, İstanbul: Afa Yayıncılık

RANDEL, Don Michael, (1969), *The New Harvard Dictionary of Music*, Harvard College Pub.

RUDOLF, Max, (1966), *Orkestra Yönetme Tekniği* İstanbul: Orkestra Dergisi Sayı:45

SAY, Ahmet, (2002), *Müzik Sözlüğü*, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları